

nog pravnog transplanta, bilo u sklopu etnokraskog ekvilibrijuma i familijarnog etnobilznisa – konstitucionalizacijom primordijalnih elemenata multikulturalnih politika unizili, ućtkali, a verovatno u narednim generacijama i onemogućili opstanak znaćajnije analicionalne i sekularne opcije u srpskom društvu, folklorizujući i trajno kontekstualizujući srpska, bošnjaćka, maćarska itd. sopstva, upotrebom presudo-naućne sociokulturne imaginacije karakteristićne za loše društvne naućnike s poćetka, i dobre "nacionalne radnike" s kraja XX veka.

Miloš Milenković

Pomodna religioznost

Knjiga *Okultizam ovde i sada: magija, religija i pomodni kultovi u Beogradu* dr Lidije Radulović je obuhvatna studija koja se na savremen i egzaktan naćin bavi parareligijskim fenomenima okultizma, vidovnjaštva i spiritualnih kultova u našoj sredini. Ova knjiga potvrćuje da takvi fenomeni, s izvesnom tradicijom u Srbiji, naroćito u ruralnim oblastima, ne zamiru ni u uslovima modernizacije. Naprotiv, oni poprimaju samo novije oblike i poćinju da koriste savremenije metode u uslovima komercijalizacije, marketinga i masmedija.

Devedesetih godina prošlog veka u Srbiji je vladala prava moralna panika oko sekti, kultova i novih religijskih pokreta. Više je razloga podstaklo pažnju javnosti na baš takve pojave. Tu je, najpre, bila prisutna velika zainteresovanost medija s obzirom na to da su tadašnja opšta društvna klima i pogled na svet u znatnoj meri podsticali ksenofobiju, kao i na to što se ovakvi sadržaji dobro prodaju, pri ćemu je zbrka u medijskoj sferi i nakon demokratskih promena pogodovala objavljivanju neproverenih vesti, poluinformacija, pa i dezinformacija. Autorka se stoga s pravom osvrće na ulogu medija tokom devedesetih godina u perpetuiranju ovih fenomena. Važan zadatak za buduće istraživaće biće, svakako, da se preispita i to kakvo *društvo* proizvodi ovakve pojave, kada i zašto? Društvo u krizi, koje je na neki naćin u sukobu sa samim sobom (karakteristika Srbije u spomenutom periodu) izuzetno je pogodan okvir kako za bujanje pseudoreligioznosti, tako i za podsticanje "bauka satanizma" kao reakcije jednog, pre svega, zatvorenog društva iz vremena Miloševića. Novi religijski pokreti, sekte i kultovi bili su, u pravom smislu reći, žrtveni jarci jedne, još uvek nedovršene, tranzicije. Umesto odgovornosti za rat, zloćine, poraz, katastrofalnu ekonomsku situaciju, kriminal, ubistva i politićke atentate koji su trajno obeležili tadašnji režim, pažnja javnosti se uspešnije usmeravala u pravcu iracionalne bojazni od malih verskih zajednica, ukljućujući tu i sasvim nezašćićene protestantske manjine u našoj zemlji, ćije su verske slobode i prava redovno bile ugrožavane. Pored medija, za fenomen "sek-

ti" bile su dosta zainteresovane i bezbedonosne strukture (policijske i vojne), većinske crkve, kao i neke političke organizacije koje su i same osnivale anti-kultne pokrete. Male verske zajednice su mahom bile stigmatizovane kao devijantna, patološka pojava, društveno zlo koje bi bilo poželjno preventivno sankcionisati. Međutim, tu je u osnovi uvek postojala nesrazmera između stvarnog značaja sektaške "pretnje" (marginalne i periferne društvene grupe) i prenaplašenosti i stigmatizacije te pojave u javnoj sferi. Istovremeno, mnogo više devijacija i kriminala prisutnih u sportu, na estradi, u politici i drugim sferama javnog života nije naišlo na dovoljnu pozornost raznih dušebrižnika.

Verovatno najbolji delovi studije dr Radulović su upravo ona poglavlja u kojima se okultizam stavlja u domen alternativnih oblika duhovnosti, verovanja i praksi, pri čemu se ističe njihov eklektički i sinkretistički karakter. Pravi bonus knjige je i posebno potpoglavlje posvećeno rodnim aspektima spiritualnih kultura, kao i deo o političkoj instrumentalizaciji okultnog u doba Miloševića.

Kako pomodna alternativna učenja i prakse koegzistiraju s klasičnom religioznošću? Da li je ona isključuju ili ne? Istraživanje koje čini osnovu za ovu studiju pokazuje da mnogo ljudi koji se bave okultizmom i dalje ostaje privrženo tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama. Gotovo svi vidovnjaci iz tog istraživanja izjašnjavaju se kao religiozni, a većina ističe i svoju pravoslavnu veroispovest. Ovaj zanimljiv problem razmatran je donekle u samoj knjizi, ali bi mu ubuduće svakako trebalo posvetiti više pažnje i u sociološkom, a ne samo antropološkom kontekstu. Jer, klasična i nova religioznost doista ne moraju biti u koliziji. One nisu nužno ni alternative, već je tu češće reč o nekakvoj *dopuni* u odnosu na klasičnu religioznost.

Tomas Lukman je odavno naglasio *individualizaciju* religije u savremenom kontekstu, tj. činjenicu da gotovo svaki pojedinac u modernom društvu ispoljava svoju religioznost na osoben način. Ovaj sociolog stoga koristi vrlo široku definiciju religije kao "simboličkog univerzuma značenja", koji prožima čitav život nekakvom transcendentnom svrhom. Lukman naglašava pogled na svet kao elementarno i univerzalno ispoljavanje religije (Lukman, 1967). Poput Jingera i drugih funkcionalista, on poseban smisao religije vidi u njenoj moći da pruži plauzibilan pogled na svet. Političke, ekonomske, tehnološke promene u savremenom društvu čine da tradicionalne religije i pravoverni sistemi značenja bivaju dovedeni u pitanje s obzirom na svakodnevna iskustva ljudi. Lukman poriče da to nužno znači opadanje religioznosti; tu je više reč o njenoj *privatizaciji* (1967: 70).

Pogled na svet današnjeg čoveka je, zaista, mnogo više eklektički: ljudi crpu svoja uverenja iz različitih izvora, od kojih su neki tradicionalni, a drugi nisu. To, između ostalog, ima za posledicu da religijski lideri i sami počinju da marketiraju religiju na tržištu. Na religiju se, naročito na Zapadu, sve više gleda kao na stvar mnjenja. Zanimljivo je šta je, na metaforičan način, zapazio kanadski autor Redžinald Bibi u svojoj zemlji: "Kanađani još uvek jedu u restoranima [tj.

pripadaju glavnim veroispovestima]. Ali njihov izbor jela se promenio. Mnogi biraju samo predjela, salate ili desert [idu na pogrebe, svadbe i krštenja] pre nego li glavno jelo [odlazak na nedeljnu službu]. Sada je moguće preskočiti bilo koji deo obroka" (Bibby, 1987: 133-134). To je upravo ono što neki sociolozi nazivaju "sezonskom" religioznošću, i što ih često zbunjuje kada u svojim istraživanjima dobiju više procenete religioznih ispitanika nego što su to očekivali. Ima autora koji ovu pojavu negativno ocenjuju. Smatra se, naime, da je glavna mana takve privatizacije religije ("verovanje bez pripadanja") to što se potrebe društva dovode u pitanje. Pojedinci, naime, nisu skloni da sebe žrtvuju zarad nekih opštijih, društvenih vrednosti. Njihovi sistemi značenja su sada eklektički i tu svega ima pomalo: od tradicionalne religioznosti, do drugih vrednosnih i kvazi-religijskih sistema koji se tu preklapaju.

U popularnu, pa i pomodnu religioznost danas se često ubrajaju Novi religijski pokreti, kao i tzv. New Age ideologija i religija. Prema engleskoj autorici Ajlin Barker, "termin novi religiozni pokreti (NRP) koristi se da označi raznoliki skup organizacija, od kojih se većina javlja, u svom sadašnjem obliku, počevši od 50-ih godina ovoga veka, nudeći, pri tom, neku vrstu odgovora na pitanja koja su, u osnovi, religijske, duhovne ili filozofske prirode. Ponekad se misli da postoje čitave armije ljudi, čiji su životi pod značajnim uticajem ovih pokreta. U stvari, broj onih, na čiji život utiču NRP-i, i to više nego što bi to bio slučaj da su pripadnici neke od davno utemeljenih religija, relativno je mali" (Barker, 1998: 68). *New Age* je, pak, skupni naziv za jednu mešavinu popularne psihologije, holističke medicine, istočnjačke filozofije i astrologije, kao i ekološke brige o planeti Zemlji. *New Age* pokreti nemaju čvrstu organizaciju i poprimaju različite pojavne oblike.

Jedna od dilema s kojom se Lidija Radulović morala, svakako, suočiti u teorijskom delu svoje knjige jeste i pitanje preciznijeg određenja pojmova kao što su *okultizam*, *religija*, *magija*, *vidovnjaštvo*, *ezoterija*, *kult*. Uobičajene definicije, koliko god poželjne u jednom stručnom radu, tu nisu mnogo od pomoći u istraživanju konkretnih fenomena. Da li je, na primer, okultizam sasvim zasebna pojava, ili samo određeni segment, aspekt religije? U kojoj meri je tu reč o kvazi-religijskom, pseudoreligijskom ili parareligijskom fenomenu? Kakva je njegova veza s magijom? Koja je razlika između okultizma i misticizma? Šta je *differentia specifica* okultizma? Da li je dirkemovska aksiomska distinkcija između svetog i profanog zaista produktivna i u slučaju beogradskih okultista? Da li podela na nevidljivo i vidljivo, skriveno i otkriveno, onostrano i ovostrano nužno podrazumeva i dihotomiju sveto-profano?

Kako, dakle, razlikovati okultizam od drugih pojava i fenomena? Autorkin pregled istorije okultizma od paleolita do danas u neposrednoj je vezi s tim osnovnim problemom. Pomoću istog ili sličnog istorijskog pregleda mogla bi se, naime, ustanoviti i povest misticizma, ezoterizma, kultova, ili, pak, religijskog sinkretizma. Da li je šamanizam najstariji oblik okultizma, ili najstarija

tehnika ekstaze, odnosno transa ili, opet, najstariji oblik misticizma? Sve te termine i pojave u savremenoj nauci nije nimalo lako razgraničiti. To dobro ilustruje i složeni naslov jednog od poglavlja ove knjige: *Religijsko-magijski kult vidovnjaštva*. Je li tu, na primer, više reč o religiji, ili magiji, ili kultu? S druge strane, u okultizam se ne bi tako lako (ili bar ne bez određene rezerve i šireg obrazloženja) mogli svrstati *kabala, joga, zen i sufizam*, iako oni možda sadrže neke prakse nalik na "okultne," pa u nekim svojim aspektima mogu imati i takvu primenu. Ali izvorno, tu je pre svega reč o jevrejskom i islamskom misticizmu, budizmu kako se on istorijski razvio u Kini, Japanu, Koreji, kao i o religijsko-filozofskom sistemu unutar klasičnog hinduizma (joga).

Na kraju da kažemo da je knjiga *Okultizam ovde i sada* izvorno napisana kao magistarski rad, koji ukupnošću svog teorijskog i metodološkog zahvata daleko prevazilazi jednu takvu akademsku svrhu. Autorka je koristila i detaljno obradila kako svoju vlastitu empirijsku građu, tako i obimnu teorijsku literaturu o okultizmu, magiji i drugim (pseudo)religijskim fenomenima. *Okultizam ovde i sada* je, najzad, i vrlo informativna knjiga, znatno obogaćena podacima s terena, u kojoj će čitalac naići i na brojne korisne tipologije vidovnjaka, spiritista i njihovih klijenata. Ona je nastajala u jednom dužem vremenskom periodu, pa su i konačni ishodi istraživanja uticali na vrlo kvalitetnu završnu konceptualizaciju.

Navedena dela

- Barker, Ajlin (1998): "Odlike novih religioznih pokreta", u: *Proroci nove istine: Sekte i kultovi*, Niš: JUNIR
- Bibby, Reginald (1987): "Religion in Canada", u: Jacquet, Constant (ur.), *Yearbook of American and Canadian Churches*, Nashville: Abingdon Press
- Luckman, Thomas (1967): *The Invisible Religion*, New York: Macmillan

Milan Vukomanović

Žensko – mapiranje od tradicijskog do modernog patrijarhata

Miroslava Malešević, *Žensko – etnografski aspekti društvenog položaja žene u Srbiji*, Beograd: Srpski genealoški centar, 2007.

Pred nama je treća knjiga Miroslave Malešević, etnološkinje Etnografskog instituta SANU, koja, na izvestan način, predstavlja višegodišnje sublimirano istraživačko iskustvo u proučavanju društvene i kulturne konstrukcije feminiteti, u tradicijskoj i modernoj kulturi.

Miroslava Malešević se dosledno bavila ovom problematikom počev od magistarskih studija koje su rezultirale objavljenom magistarskom tezom pod